

תנ"ך

מאמר ב

אברהם אבינו - עשרה נסיונות

תנ"ך

[פר' לך לך - וירא]

תנ"ך

ענף א

עשרה נסיונות ומעשה העקידה

ענין העשרה נסיונות מיוחד לאברהם, ועל ידם השיג את התואר 'אבינו'

א] אמרו חז"ל בפרקי אבות (פ"ה מ"ג):

עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם, להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו עליו השלום.

תנ"ך

ודקדק המהר"ל בספר דרך חיים (שם מ"ב) דמשמע מלשון חז"ל דענין ה'נסיונות' שייך במיוחד לאברהם אבינו יותר משאר האבות הקדושים, וז"ל:

עשרה נסיונות נתנסה אברהם וכו', יש לשאול למה נתנסה אברהם יותר מיצחק ויעקב, ואף שמצאנו כי גם יצחק ויעקב נתנסו כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין קז, ב) מ"מ לא מצוינו בפירוש רק אצל אברהם.

עוד דקדק הגר"ח מוולאזין זצוק"ל ברוח חיים (שם) שרק במשנה זו דקדקו חז"ל לתאר את אברהם בתואר 'אבינו', ואילו לעיל (משנה ב) תנן 'עשרה דורות מנח עד אברהם' ולא נזכר שם תיבת 'אבינו', עיי"ש מש"כ בזה. ומבואר עכ"פ דהתואר 'אבינו' השיג אברהם ע"י שעמד בעשרה נסיונות, ולכן נקרא אברהם 'אבינו' רק במשנת 'עשרה נסיונות'.

ויש לבאר תוכן ב' ענינים אלו, שענין הנסיונות מיוחד לאברהם אבינו בפרט ולא לשאר האבות הקדושים, ומה שרק ע"י העמידה בעשרה נסיונות זכה אברהם לתואר 'אבינו'.

מכת העקידה ביקש אברהם השראת השכינה בארץ

ב] עוד יש לבאר מה שנמצא בסוף הפרשה בגמר מעשה העקידה - הנסיון העשירי [לדעת רוב הראשונים], דכתיב (כב, יד) "ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה", ופירש רש"י וז"ל:

'ה' יראה' - פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. 'אשר יאמר היום' - שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו.

ומבואר מדברי רש"י דמכח מעשה העקידה בא אברהם לבקש על השראת השכינה בארץ. וכן הוא לשונו של הגר"א בספר קול אליהו (שם) שהתפלל אברהם אבינו ואמר 'מי יתן והיה שתבוא השכינה עד אלינו לשכון כבוד בארצינו'. וצ"ב בתוכן הענין שהעקידה היתה השורש להשראת השכינה בתחתונים, ומכוחה בא אברהם לבקש על השראת השכינה בתחתונים.

אוצר החכמה

ענף ב

איוב ואברהם - 'גדול' ו'האדם הגדול'

התורה

אברהם אבינו היה גדול מאיוב כי עמד בעשרה נסיונות

ג] ונראה לבאר יסוד הדברים, דהנה כתיב בריש ספר איוב (א, א-ג) "איש היה בארץ עוץ איוב שמו וגו', ויהי האיש ההוא גדול מכל בני קדם", ופירש רש"י וז"ל:

'גדול מכל בני קדם' - מדור הפלגה, דכתיב 'ויהי בנסעם מקדם' (בראשית יא, ב), אבל מאברהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו 'הגדול' שנאמר (יהושע יד, טו) 'ושם חברון לפני קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא', היה לו לכתוב 'אדם גדול' ולמה כתב 'האדם הגדול', אלא רמז שהוא אדם גדול שעמד בעשר נסיונות, לפיכך כותבין אותו שני הה"ן [פי' ה'אדם הגדול ששניהם עולים למספר עשרה], ואיוב שנאמר בו 'גדול' לא עמד אלא באחת, שנאמר (שם פסוק א) 'תם וישר' וגו', מכל אותו הדור שלא נתפס על אותו עון.

ובפשוטו נראה דכוונת רש"י ליישב מדוע נאמר על איוב שהיה 'גדול' מכל בני דורו שהוא דור ההפלגה, הרי גם אברהם אבינו היה גדול בדור ההוא, לזה פירש רש"י שהכוונה היא שהיה איוב גדול רק מכל בני קדם, אבל לא היה גדול מאברהם אבינו, אלא אברהם אבינו היה גדול ממנו שנקרא 'האדם הגדול'.

ומה שהתעלה אברהם אבינו ממדריגתו של איוב, ביאר רש"י שאברהם עמד בעשרה נסיונות ואיוב לא עמד אלא באחת, ולכן לא היה איוב אלא במדריגת 'גדול', אבל אברהם אבינו שעמד בעשרה נסיונות הגיע למדריגת 'האדם הגדול בענקים'. ומבואר מזה דה'גדלות' של אדם נמדדת לפי שיעור עמידתו בנסיונות, ולכן זכה אברהם אבינו לתואר 'האדם הגדול' כי הוא עמד בעשרה נסיונות, ובזה נתעלה יותר מאיוב שלא עמד אלא בנסיון אחד.

אברהם אבינו זכה להיות אבי האומה הישראלית ע"י שעמד בעשרה נסיונות

ד] אמנם נראה להוסיף שטמונה בדברי רש"י עוד נקודה עמוקה, והוא עפ"י מה דאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק כד) וז"ל:

קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים את כסא מלכותו, ואמר להם הקב"ה בואו ונרד ונבלל את שבעים גוים ואת שבעים לשונות, ומניין שאמר להם, שנאמר (בראשית יא, ז) 'הבה נרדה', הבה ארדה אין כתיב כאן, אלא 'הבה נרדה', והפילו גורלות ביניהם, שנאמר (דברים לב, ח) 'בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם', ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ועל זרעו, שנאמר (שם פסוק ט) 'כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו', אמר הקב"ה, חבל וגורל שנפל עלי שרתה נפשי בו, שנאמר (תהלים טז, ו) 'חבלים נפלו לי בנעימים'.

הרי מבואר שבתקופת דור ההפלגה ירד הקב"ה לעולם לבחור באומה שתהיה חלקו ונחלתו, ומכולם נבחר אברהם אבינו להיות הוא וזרעו העם הנבחר, ולהיות חלקו ונחלתו של הקב"ה.

והענין מבואר בדברי הרמח"ל בספר דרך ה' (ח"ב פ"ד אות ג) שהזכרנו לעיל (מאמר א) וז"ל:

אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאוד ממה שהוא האדם עתה... והנה בחטאו ירד מאוד ממדרגתו, ונכלל מן החשך והעכירות שיעור גדול וכמש"ל, וכלל המין האנושי ירד ממדרגתו ועמד במדרגה שפלה מאד, בלתי ראויה למעלה הרמה הנצחית שהתעתד לה בראשונה... ואמנם אעפ"כ לא חדל מהמצא בכלל מדרגת המין האנושי מצד שרשו האמיתי, בחינה עליונה מן הבחינה שהיה המין הזה אז בזמן קלקולו, ולא נדחה אדה"ר לגמרי שלא יוכל לשוב אל המדרגה העליונה, אבל נמצא בפועל במדרגה השפלה ובבחינה כחנית אל המדרגה העליונה, והנה נתן האדון ב"ה לפני התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן, את הבחירה, שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדרגה השפלה ולשים עצמם במדרגה העליונה... והיה הזמן הזה מאדה"ר עד זמן הפלגה... ואמנם נמצאו כלם לפי המשפט העליון, ראויים לישראל במדרגת האנושית השפלה שהגיעו לה אדה"ר ותולדותיו מפני החטא, ולא גבוהים מזה כלל, ואברהם לבדו נבחר במעשיו ונתעלה, ונקבע להיות אילן מעולה ויקר, כפי מציאות האנושית במדרגתו העליונה, וניתן לו להוציא ענפיו כפי חקו, ואז נתחלק העולם לע' אומות, כל אחד מהם במדרגה ידועה, אבל כלם בבחינה האנושיות בשפלותו, וישראל בבחינת האנושיות בעליו.

הרי מבואר בדבריו דמאז שקלקל אדם הראשון מדרגת האדם והעולם ע"י חטאו, כך נשארו במדרגה שפילה זו עד דור ההפלגה, ולא נמצא אדם בכל אותן הדורות להיות האדם המתקן מן החטא, ולהיות השורש והאילן לאומה שבמדרגת האנושיות בעליו, עד שבדור ההפלגה נתחלקו כל האומות להיות במדרגה השפילה של המין האנושי, ורק אברהם אבינו נתעלה במעשיו מכל אנשי דורו, ונבחר מכולם להיות האילן

והאב של האדם המתוקן בבריאה שהם כלל ישראל, להיות במדריגת האנושיות העליונה מן השפלות של דור ההפלגה.

ולפי"ז יש לפרש קושיית רש"י הנ"ל באיוב, דמאחר שהיה איוב 'גדול מכל בני קדם', מדוע הוא לא נבחר להיות הראש להעמיד את האדם המתוקן שבבריאה, וע"ז תירץ רש"י דאיוב לא היה אלא 'גדול' מכל בני קדם, אך לא הגיע למדריגת אברהם אבינו שהיה 'האדם הגדול בענקים', ולכך נבחר אברהם להיות האב והראש לאומה הישראלית ולחלקו של הקב"ה, ע"י שהתעלה במעשיו ונקבע להיות אילן מעולה ויקר, כפי מציאות האנושית במדריגתה העליונה*.

ענף ג

'מדריגת' העשרה נסיונות - 'והיה תמים'

חילוק בין מעשים למדריגות

ה] והנה בפשוטו היה נראה מלשון רש"י הנ"ל, שמה שהתעלה אברהם אבינו על איוב היה במה שהוא עמד ביותר נסיונות מאיוב, שאברהם עמד בעשרה נסיונות ואיוב לא עמד אלא באחד. אמנם נראה לבאר דאין יסוד החילוק ביניהם רק במספר הנסיונות שעברו, אלא דמדריגתו של אברהם שעמד ב'עשרה' נסיונות היא מדריגה ובחינה אחרת

א. והנה העיר בזה אחר מבני החבורה, דלפי"ז יוצא שבחירת אברהם היתה כשהיה בן קל"ז שנה במעשה העקידה שבו נשלמו העשרה נסיונות, ואז זכה לתואר 'האדם הגדול בענקים', ואילו בפרקי דר"א שהבאנו מבואר שבחירת אברהם היתה בזמן דור ההפלגה כשהפריד הקב"ה את האומות לשבעים, וזה הרי היה כשהיה אברהם אבינו בן מ"ח שנה [עי' מזמור לדוד ח"א מאמר א] הרבה לפני מעשה העקידה, וצ"ע.

ונראה בביאור הדברים דהנה כל ענין הנסיון צ"ע, וכמו שהקשה המהר"ל בספר גבורות ה' (פרק כב) שיש אנשים מקשים על כל נסיון בתורה, הרי הוא יתברך יודע הנסתר והעתיד שיהיה, ובמסקנת דבריו כתב בזה"ל, כודאי כך הוא, אבל לדבר שיהיה בפועל צריך סיבה שהיא בפועל, ואם לא היה צדקת הצדיק בפועל לא היה נמשך לצדיק שכרו בפועל, עכ"ל. ומבואר בדבריו שאין ענין הנסיון להוכיח את מדריגתו של האדם, כי הקב"ה יודע את מדריגתו, אלא הוא להוציא ולברר הדברים בפועל, וכמו שיתברר בהרחבה ענין זה בהמשך דברינו. ולפי"ז לא תקשי איך היתה בחירתו של אברהם בדור ההפלגה קודם הנסיון העשירי, שודאי היה הקב"ה יודע מדריגתו קודם, ורק שהוציא לפועל את מדריגתו בעשרה נסיונות.

ועיין בפסיקתא רבתי (פרשה מ) וז"ל, אמר לו אברהם למה עשית לי כך, אמר לו הקדוש ברוך הוא שהייתי מבקש ליודעך בעולם שלא על חנם בחרתי בך מכל האומות "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה", עכ"ל. ומפורש בדברי חז"ל דהנסיון של העקידה בא לגלות ולהראות שראוי היה אברהם אבינו לבחירתו להיות נבחר מכל האומות. להיות האדם המתוקן שבבריאה העומד לחלקו של הקב"ה.

לגמרי ממדריגת איוב שעמד בנסיון אחד, ורק ע"י מדריגה מעולה זו השיג את התואר 'האדם הגדול בענקים'.

דהנה מצאנו לשון מוקשה מאד ברש"י (כב, ב) עה"פ של נסיון העקידה "קח נא את בנך את יחידך", שהביא רש"י מהגמ' סנהדרין (פט, ב) וז"ל:

'קח נא' - אין נא אלא לשון בקשה, אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון, שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש.

וכבר תמהו רבים, איך אמרו חז"ל שאם לא היה אברהם אבינו עומד בנסיון העקידה לא היה ממש בשאר הנסיונות, אטו אם לא יעמוד בנסיון העשירי אין ממש בתשעת הנסיונות הראשונות, הרי כל אחד מהם היה נסיון גדול מצד עצמו.

¹ וביאר בזה הג"ר יחזקאל סרנא זצ"ל בספר דליות יחזקאל (עה"ת עמ' יח-יט) עפ"י המבואר בגמ' חגיגה (ט, ב) [ונוסיף ביאור בדבריו]:

אמר ליה בר הי הי להלל מאי דכתיב (מלאכי ג, יח) 'ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו', היינו צדיק היינו עובד אלהים, היינו רשע היינו אשר לא עבדו, אמר ליה עבדו ולא עבדו תרויהו צדיקי גמורי נינהו, ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד.

דמאמר זה צ"ב טובא, אטו מי שלא למד אלא מאה פעמים נקרא 'לא עבדו'. וביאר הענין עפ"י יסוד גדול, דיש מעשים ויש מדריגות, והיינו דכלפי עצם המעשים הפרטיים בודאי נחשב כל אחד מהם מעשה גדול מאד מצד עצמו, ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה (ב"ק לח, ב), ובודאי נחשב השני ש'עבד' את ה' גם בלימוד של מאה פעמים, אולם כאן בפסוק מדובר ב'מדריגות', שיש מדריגה של 'עובד אלקים', וכדי להגיע למדריגה זו צריך ללמוד מאה פעמים ואחד, וכל זמן שלא הגיע למאה פעמים ואחד לא השיג את ה'מדריגה' של עובד אלוקים², ולגבי זה נקרא 'לא עבדו'.

ובזה ביאר ענין העשרה נסיונות של אברהם אבינו, דבודאי היה אברהם אבינו מקבל שכר על כל התשעה נסיונות אפילו אם לא היה עומד בנסיון העשירי, אלא דכאן מדובר בענין 'מדריגה' מיוחדת של עמידה 'בכולם' דהיינו בכל ה'עשרה' נסיונות, ולכן אם לא היה עומד בנסיון העקידה לא היה מגיע למדריגת השלימות של עמידה 'בכולם', וכלפי זה היו אומרים שהראשונות אין בהם ממש, אבל לעולם היה בודאי מקבל שכר על התשעה נסיונות, אך כמעשים פרטיים, עכ"ד. אך יש להתבונן מה הוא תוכן ענין 'מדריגה' מיוחדת זו של עמידה ב'עשרה' נסיונות.

ב. וביאור יסוד החילוק בזה ביז מאה פעמים למאה ואחד עייז להלן (מאמר טז).

"התהלך לפני והיה תמים" - היה שלם בכל נסיונותי

ז] ונראה לבאר יסוד הדברים, דהנה כתב רש"י בפר' לך לך (יז, א) עה"פ "ויהי אברהם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא ה' אל אברהם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים", וז"ל:

התהלך לפני' - כתרגמו פלח קדמי, הדבק בעבודתי. 'והיה תמים', היה שלם בכל נסיונותי.

ומבואר מלשון רש"י, שכשאמר הקב"ה לאברהם 'התהלך לפני והיה תמים', דפירושו הדבק בעבודתי ועי"ז תהיה שלם, הודיעו בזה הקב"ה שהאופן שיגיע למדרגת 'תמים' הוא ע"י שיהיה 'שלם בכל נסיונותי', דהיינו שלם בכל העשרה נסיונות. ויסוד הענין מבואר במהר"ל בספר דרך חיים (שם) שמספר 'עשרה' הוא מספר של שלימות ותמימות, ולכן רק ע"י העמידה בעשרה נסיונות יגיע לשלימות עבודתו, עיי"ש. וזהו מש"כ רש"י שאמר הקב"ה לאברהם אבינו 'התהלך לפני והיה תמים', שהתמימות היא העמידה בכל העשרה נסיונות, ואם יחסר אפילו אחד מהם לא יגיע למדרגת השלימות של 'והיה תמים'.

מעתה מובן דמה שביקש הקב"ה מאברהם לעמוד בנסיון העקידה כדי שלא יאמרו 'הראשונות לא היה בהן ממש', היינו מצד ה'מדרגה' המיוחדת של 'והיה תמים', דכדי שיגיע אברהם אבינו למדרגת שלימות זו של 'תמים' הוצרך לעמוד בכל עשרת הנסיונות, ואם לא יעמוד בכולם לא יגיע למדרגת התמימות והשלימות, ולא יהיה ממש ב'מדרגת' השלימות של 'והיה תמים'.

עפי"ז מתבאר דמה שנתעלה אברהם אבינו להיות 'האדם הגדול בענקים' ע"י העמידה בעשרה נסיונות, אינו מצד מספר עשרה של נסיונות, אלא דבעמידתו בעשרה נסיונות הגיע ל'מדרגה' של 'והיה תמים'. ונמצא שבזה התעלה אברהם מאיוב לזכות לתואר 'האדם הגדול', כי מלבד מה שעמד בתשעה נסיונות יותר מאיוב, הרי הגיע ל'מדרגה' מעולה אחרת לגמרי משל איוב, כי ע"י ה'עשרה' נסיונות הגיע אברהם למדרגת 'תמים', ואיוב שלא עמד אלא באחד לא הגיע למדרגת 'תמים', ולכך רק אברהם אבינו זכה לתואר 'האדם הגדול בענקים'.

ענף ד

'האדם' הגדול בענקים - נסיונות

יצירת האדם בזכות אברהם אבינו שעמד בעשרה נסיונות

ז] אמנם יש להתבונן במש"כ רש"י הנ"ל דכיון שעמד אברהם בעשרה נסיונות זכה לתואר 'האדם הגדול'. דהיינו 'האדם' בה"א הידיעה.

והנה עיקר הדבר המבואר בדברי רש"י דתואר 'גדול' שייך למי שעומד בנסיון, ולכך זכה איוב לתואר 'גדול', מפורש בדברי חז"ל בב"ר (נה, ו) וז"ל:

^{דבריהם} 'והאלהים נסה את אברהם', ר' יוסי הגלילי אומר גדלו כנס הזה של ספינה.

ומבואר דלשון 'ניסה' היא לשון של גדלות, כנס הזה העומד בראשה של ספינה, ובנסיון העקידה בא הקב"ה לגדל את אברהם.

אמנם עדיין צ"ב דבלשון רש"י מבואר שענין הנסיון שייך גם להשם 'אדם' של אברהם, שהוא נקרא 'האדם' בה"א הידיעה מכח העשרה נסיונות, ומבואר שהגדלות של אברהם אבינו היתה בהשם 'אדם' שבו, שאיוב היה רק 'גדול' ואברהם היה 'האדם הגדול'. וצ"ב בתוכן הענין בזה.

ובאמת כך מצאנו בהדיא בלשונות חז"ל, שהדגישו במיוחד שגדלותו של אברהם היתה בהשם 'אדם', ולכך נקבע בתואר 'האדם הגדול בענקים'. דהנה אמרו חז"ל (בר"ר יד, ו) [הובא לעיל מאמר א] שעיקר יצירת האדם בעולם היה בזכותו של אברהם אבינו, ומצד ענין זה שעמד בעשרה נסיונות, וז"ל:

'וייצר ה' אלהים את האדם' (בראשית ב, ז) בזכותו של אברהם, א"ר לוי 'האדם הגדול בענקים' (יהושע יד, טו) זה אברהם. למה קורא אותו 'גדול', שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם ^{לפני הבריאה} תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו.

הרי מבואר דעיקר יצירת האדם היה בזכותו של אברהם אבינו, ונרמז כן בתיבת 'האדם' שהוא כנגד אברהם שנקרא 'האדם הגדול בענקים'.

עוד מצינו כן בחז"ל, דהנה ידוע מאי דאיתא בגמ' שבת (פח, ב):

אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, 'מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו' (תהלים ח, ה).

אמנם במדרש (שמו"ר כח, א) יש הוספה בזה וז"ל:

'ומשה עלה אל האלהים' (שמות יט, ג) הדא הוא דכתיב (תהלים סח, יט) 'עלית למרום שבית שבי'... יכול מפני ששבה אותה נטלה חנם, ת"ל (שם) 'לקחת מתנות באדם' בלקיחה נתנה לו... באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו, אמר הקדוש ברוך הוא למשה לא נתנה לך תורה אלא בזכות אברהם שנאמר 'לקחת מתנות באדם', ואין אדם האמור כאן אלא אברהם שנאמר (יהושע יד, טו) 'האדם הגדול בענקים', הוי 'ומשה עלה אל האלהים'.

הרי מבואר שנתנית התורה לישראל היתה בזכות אברהם אבינו, ונרמז כן במה שנאמר "לקחת מתנות באדם", ד'באדם' קאי על אברהם אבינו שנקרא 'האדם הגדול בענקים'.

הרי מבואר בדבריהם דמדריגת אברהם אבינו נקבע בהשם 'אדם' שהיה 'האדם הגדול בענקים', ושם 'אדם' בסתמא מורה על מדריגתו של אברהם אבינו, כמו שדרשו הפסוקים "וייצר ה' אלהים את האדם" ו"לקחת מתנות באדם" דקאי על אברהם אבינו. ולפי מה שנתבאר שאברהם זכה לתואר זה מכח עמידתו בעשרה נסיונות, נמצא שבעשרה נסיונות תיקן אברהם את עיקר השם אדם, שמתוך כך זכה לתואר 'האדם הגדול בענקים'.

ויש להתבונן בתוכן הדברים מדוע נקבעה מעלתו בהשם 'אדם'. ועוד צ"ב דמבואר דענין זה שעיקר יצירת האדם שהיתה בזכותו של אברהם נרמז במש"כ "וייצר ה' אלהים את האדם", וכן נתנית התורה שהיתה בזכותו של אברהם נרמז במש"כ "לקחת מתנות באדם", ודבר זה צריך ביאור.

תכלית הנסיונות - לרומם את האדם ע"י הוצאת כוחותיו מן הכח אל הפועל
ח] ונראה לבאר יסוד הדברים, בהקדם ביאור בעיקר הענין של 'נסיונות', דכתב הרמב"ן (כב, א) וז"ל:

'והאלהים נסה את אברהם' - ענין הנסיון הוא לדעתי, בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו, אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה, יקרא 'נסיון' מצד המנוסה, אבל המנוסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל, להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד. ודע 'כי ה' צדיק יבחן' (תהלים יא, ה), כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון, ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו, והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה.

ומבואר בדבריו דענין 'נסיון' אינו כמובנו הפשוט לנסות ולבדוק אם הגיע אדם למדריגה מסויימת, כי אין הקב"ה צריך לבדוק, כי ה' יודע מחשבות ובוחר לב וחוקר כליות, והכל גלוי וידוע לפניו, מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש, ואינו צריך לנסות את האדם כדי לברר מדריגתו, אלא ענין הנסיון הוא להוציא כוחות האדם הטמונים בו מן הכח אל הפועל.

ג. ועיין ג"כ בהמשך דברי הרמב"ן שם בביאור הפסוק "כי עתה ידעתי" שכתב וז"ל, "כי עתה ידעתי" מתחילה היתה יראתו בכת, לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה, ועתה נודעה במעשה, והיה זכותו שלם. עכ"ל. ועי' בלשון המהר"ל בספר גבורות ה' (פרק כב) שהזכרנו לעיל בהערה.

ותוספת ביאור בזה מצאנו בספר הכתב והקבלה (כב, א), דע"י שמוציא האדם כוחותיו מן הכח אל הפועל הוא מתעלה ומתרומם ומגיע האדם לשלימות מיוחדת, וז"ל:

'נסה את אברהם', אמרו המפרשים שאין המכוון בנסיון זה ענין בחינה לדעת מה שלא היה מקודם, כי לפניו יתברך כל הדברים העתידיים להיות גלויים מקודם. אבל ענינו שהביא את אברהם לעשות דבר קשה ונפלא, כי גם השלם בתכלית השלמות והיראה בכה, אם בא לידי נסיונות קשות וחזקות והוא מנצח אותם וגובר עליהם בפועל, תגדל מעלתו וערכו בעבור התאמצות כוחותיו בפועל להתגבר עליהם. ופעולת העקידה אף שלא הוסיפה ידיעה ובירור ספק בעצם המנסה, הלוא הוסיפה שלימות וערך במנוסה, שהתעצם במדה גדולה זאת ותגדל שכרו.

וזה מתפרש היטב לפי מה שהביא המהר"ל בספר דרך חיים (פ"ה מ"ב) בשם המדרש (בר"ר נה, א), וז"ל חז"ל:

'ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם', כתיב (תהלים ס, ו) 'נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה', נסיון אחר נסיון וגידולין אחר גידולין בשביל לנסותם בעולם, בשביל לגדלן בעולם כנס הזה של ספינה^ד.

ומבואר בדברי חז"ל ד'נסיון' הוא גדלות שהוא מלשון 'נס' להתנוסס, שהאדם מתעלה מתגדל ומתנוסס ע"י הנסיונות, ובכך הוא מתרומם מדרגה לדרגה, כי מתוך הנסיון מוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל, ועי"ז מתעלה למעלה גבוהה יותר.

ונמצא שזה היה עיקר המכוון בעשרת הנסיונות של אברהם אבינו שעל ידם התעלה למדרגת 'תמים', כי ע"י העמידה בנסיונות הגיע לידי שלימותו, דכל זמן שלא עמד בנסיון לא הוציא כוחותיו אל הפועל, ורק לאחר שהוציא כוחותיו אל הפועל נשלם במדרגותיו ומעלותיו, ומתוך העמידה בכל העשרה נסיונות הוציא אברהם כל כוחותיו מן הכח אל הפועל, ועי"ז נתרומם במדרגותיו ולהיות תמים, וזהו שנאמר לו 'התהלך לפני והיה תמים' - תהא שלם בכל נסיונותי.

'אדם' מלשון אדמה - שמוציאה כוחות הורעים מן הכח אל הפועל

פ' עפי"ז יש לבאר מה שזכה אברהם אבינו לתואר 'האדם הגדול בענקים' ע"י העשרה נסיונות, ונקבע כן בעיקר השם 'אדם'. דהנה עיקר התואר 'אדם' שניתן לבני אדם ולא לבעלי חיים, ביאר המהר"ל בדרוש על התורה (עמ' ט-י) בזה"ל:

אבל לכך נקרא הוא [פי' האדם] על שם האדמה יותר מכל נבראים זולתו, מפני התייחסו ודמיונו אליה לגמרי, מה שאין כן בבהמה וכל שאר הנבראים. כי האדמה היא מגדלת

ד. אלו הם דברי המד"ר שהבאנו לעיל בתוספת דברי המהר"ל.

ומוציאה אל הפועל צמחים ואילנות ופירות וכל הדברים, הנה היא בכח ויוצא ממנה הכל לפועל. כמו כן האדם בסגולתו הוא בכח ומוציא שלימותו אל הפועל... לא כן מסודרים בבריאתם על ענין זה כל שאר נבראים, שאינם בכח ויוצאים לפועל, כי כל מה שראוי שיהיה בהם נמצא בם מיד כשנבראו... שאם נברא השור לחרוש והחמור לישא משא הרי נמצא בהם בהבראם, ואין דבר בה בכח שיצא אחר כך אל הפועל. אבל האדם לא נקרא רק שיהיה הוא מוציא שלימותו אל הפועל, בבחינת האדמה הזאת אשר ממנה נוצר וכל זמן שלא הוציא שלימותו אל הפועל נחשב אדמה בכח בלבד.

אוצר החכמה

ומבואר מדבריו דעיקר שם תואר 'אדם' שניתן למין האנושי הוא מלשון אדמה, שהאדם מוציא מה שמוטל עליו 'מן הכח אל הפועל' כאדמה שמצמיחה פירותיה. ונמצא לפי"ז דהאדם השלם הוא מי שמוציא כוחותיו אל הפועל בשלימות, שבזה בא לידי תכלית בריאת 'האדם'.

ממילא מובן מאד מה שנקרא אברהם אבינו 'האדם' הגדול בענקים ע"י שעמד בעשרה נסיונות, ומה ששייך תואר 'אדם' לאברהם אבינו במיוחד. כי הרי ענין הנסיון הוא להוציא כוחותיו 'מן הכח אל הפועל' כמו שכתב הרמב"ן, והרי זהו עיקר תכליתו של ה'אדם' שהוא מלשון אדמה, שחייב להוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל כאדמה המוציאה פירות הזרעים מן הכח אל הפועל. והרי האדם שהשלים עצמו בעבודה זו של הוצאת כוחותיו מן הכח אל הפועל בשיא השלימות הוא אברהם אבינו שעמד בעשרה נסיונות, ולכן זכה אברהם אבינו במיוחד לתואר 'האדם' הגדול בענקים, דגדלותו היתה בהשם 'אדם' שבו במה שהוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל כ'אדמה' שמצמיחה פירותיה ומוציאם מן הכח אל הפועל. וזהו מה שדרשו חז"ל מה שנאמר בפסוקים 'אדם' סתם דזה קאי על אברהם אבינו, כי הוא היה האדם השלם שהשלים את עיקר התפקיד של 'האדם' שהוא להוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל, עד שעיקר יצירת האדם ד"וייצר ה' אלהים את האדם" ו"ולקחת מתנות באדם" היו בזכותו של אברהם - 'האדם' הגדול בענקים, והדברים נפלאים.

ענף ה

יצירת האדם ומתן תורה בזכות העשרה נסיונות

אברהם תיקן מה שקלקל אדם הראשון

י] והנה הזכרנו לעיל לשון חז"ל בבר"ר (יד, ו) שעיקר יצירת האדם בעולם היה בזכותו של אברהם אבינו, שאמרו בזה"ל:

'וייצר ה' אלהים את האדם' (בראשית ב, ז) בזכותו של אברהם, א"ר לוי 'האדם' הגדול בענקים' (יהושע יד, טו) זה אברהם. למה קורא אותו 'גדול', שהיה ראוי להבראות קודם

דברי חזקוני

לאדם הראשון, אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו.

דברי חזקוני

ונתבאר דעיקר דבר זה היה מצד מדריגת העשרה נסיונות של אברהם אבינו. אמנם ביותר מתבאר בדבריהם שאברהם אבינו תיקן מה שקלקל אדה"ר בחטאו, שאמרו 'הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו'.

ויש לבאר יסוד הדבר, דהנה מצאנו לשון הקדמונים בסליחות לצום גדליה בענין אדם הראשון:

הן ראש עפרות תבל אשר ראשון נוצר ונסיתו במצוה קלה ואותה לא נצר.

אשר מבואר בזה דהיחס לקלקולו של אדם הראשון הוא שהקב"ה 'ניסה' אותו במצוה קלה ואותה לא נצר. והיינו דשורש קלקולו של אדה"ר היה מה שלא עמד 'בנסיון' של עץ הדעת, ולכן בא אברהם ותיקן קלקולו ע"י שעמד בעשרה 'נסיונות', ובזה העמיד את האדם המתוקן בבריאה.

וזה מתבאר לפי דרכנו שעיקר מדריגת אברהם אבינו היה במה שעמד בנסיונות, שיסודם להתרומם ע"י הוצאת כוחותיו מן הכח אל הפועל, וזה היה ענין הנסיון של אדה"ר, וכיון שאותה לא נצר ירד למדריגה שפילה, עד שבא אברהם ותיקנו ע"י עמידתו בעשרה נסיונות, שעל ידם בא למדריגת האדם המתוקן שבבריאה להיות השורש לאומה הישראלית, והיא מדריגת האנושיות המעולה בבחינה המתוקנת של האדם שקודם החטא.

דברי חזקוני

מה שיצירת האדם ומתן תורה בזכות העשרה נסיונות ענין אחד הם

יא] עכ"פ מבואר בדברי חז"ל הנ"ל שעיקר יצירת האדם היה בזכות העשרה נסיונות של אברהם אבינו, וע"ז נאמר 'וייצר ה' אלהים את האדם' - בזכותו של אברהם שנקרא 'האדם הגדול בענקים'. אמנם הבאנו לעיל עוד מאמר חז"ל בשמו"ר שנתנת התורה לישראל היתה בזכות העשרה נסיונות של אברהם אבינו, וע"ז נאמר "לקחת מתנות באדם", ואין אדם האמור כאן אלא אברהם שנאמר 'האדם הגדול בענקים'.

ונראה לבאר ששני ענינים אלו ענין אחד הם. דהנה כבר נתבאר דענין זה שהאדם נברא בזכות אברהם, הוא מה שנבחר אברהם להיות האדם המתוקן שבבריאה ולהיות השורש לאומה הישראלית, והיא מדריגת האנושיות המעולה בבחינה המתוקנת של האדם שקודם החטא.

והנה יעויין בהמשך דברי הרמח"ל בדרך ה' שם (אות ה) וז"ל:

ואולם חסד גדול עשה הקב"ה עם כל האומות, שתלה דינם עוד עד זמן מתן התורה, והחזיר התורה על כולם שיקבלוה, ואם היו מקבלים אותה, עדיין היה אפשר להם שיתעלו

ממדריגתם השפלה, וכיון שלא רצו, אז נגמר דינם לגמרי, ונסתם השער בפניהם סיתום שאין לו פתיחה.

הרי מבואר דבמתן תורה נקבע ענין זה, שעמדו ישראל במדריגת האנושית העליונה, ונקבעו האומות במדריגה האנושית השפילה.

ושורש הדברים הוא, דשלימות האדם להגיע למדריגה האנושית המעולה היא רק בכח התורה, ולכן בנתינת התורה לישראל ולא לאומות העולם נקבעה ההבדלה של מעלת ישראל על האומות, להיות ישראל במדריגה האנושית המעולה והאומות במדריגה האנושית השפילה.

ולפי"ז מבואר דמה שזכה אברהם אבינו להיות השורש לאומה הישראלית שהוא מדריגת האנושית המעולה, ומה שזכה אברהם שבזכותו זכו בניו למתן תורה הכל ענין אחד, כי בברית בין הבתרים נבחר אברהם להיות שורש לאומה הישראלית להיות במדריגה האנושית המעולה, ובמתן תורה נשלמה מעלת ישראל ונקבעו במעלה זו של מדריגת האנושית המעולה, ונמצא דמה שזכו ישראל למדריגה זו היה מכח מדריגתו של אברהם אבינו, וזהו הענין שבזכות אברהם ניתנה תורה לישראל.

ענף ו

הר המוריה והר סיני

הר המוריה

נתינת התורה בהר סיני שנתלש מהר המוריה שהוא מקום העקידה

יב] על פי האמור יש לבאר דבר סתום שמצאנו בדברי חז"ל במס' תענית (טז, א):

מאי הר המוריה, פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא, חד אמר הר שיצא ממנו הוראה לישראל, וחד אמר הר שיצא ממנו מורא לאומות העולם.

ופירש רש"י (ד"ה מורא) וז"ל:

'מורא לאומות העולם' - ששומעין גדולות ישראל וירושלים ומתפחדים עליהם, שמעתי. לישנא אחרנא, הר המוריה - הר סיני, מורא לאומות העולם - במתן תורה, דכתיב (תהלים עו, ט) 'ארץ יראה ושקטה'.

הרי שפירש רש"י דהר המוריה הוא הר סיני. וכן כתבו שם התוס' (ד"ה הר) וז"ל: 'המוריה' זה סיני, ונקרא מוריה על שם שממנו יצא מורא לעובדי כוכבים במתן תורה כדכתיב (תהלים עו, ט) 'ארץ יראה ושקטה'.

ותמה המהרש"א שדבריהם הם כנגד פסוק מפורש בדברי הימים (ב ג, א), וז"ל: והתימה לפי שני שפירש רש"י ותוספות שהר המוריה הוא הר סיני, ובקרא (דהי"ב ג, א) מפורש 'לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה'.

והיינו דמפורש בפסוק דהר המוריה הוא מקום המקדש ולא הר סיני, ולפי"ז תמה על מה שכתבו רש"י ותוס' דהר המוריה הוא הר סיני, וצ"ע.

הר סיני נתלש מהר המוריה כחלה מעיסה

יג] אמנם נראה שיש ליישב קושיא זו, עפ"י מה שמצאנו בדברי חז"ל במדרש שוחר טוב (פרק סח) וז"ל:

וסיני מהיכן בא, אמר רבי יוסי מהר המוריה נתלש כחלה מעיסה, ממקום שנעקד יצחק אבינו, אמר הקב"ה הואיל ויצחק אביהם נעקד עליו נאה לבניו לקבל עליו את התורה.

הרי מבואר שהר סיני היה כמקום המקדש ממש, שנתלש חלק ממקום המקדש והובא למדבר סיני ונעשה הר סיני, כדי שכלל ישראל יקבלו את התורה עליו.

ולפי"ז יש ליישב קושיית המהרש"א, דאע"פ שמפורש בפסוק דהר המוריה הוא מקום המקדש, הרי גם הר סיני הוא הר המוריה, משום שהר סיני הוא חלק שנתלש מהר המוריה והובא למדבר סיני.

עכ"פ מבואר לפי"ז שנתנית התורה היתה על חלק שבא מהר המוריה - מקום המקדש, והטעם לזה אמרו חז"ל משום שבהר המוריה נעקד יצחק אבינו על גבי המזבח, ולכך נאה לבניו לקבל עליו את התורה, וצ"ב בתוכן הדברים.

אמנם לפי דרכנו הנ"ל יש לבאר הדברים כמין חומר, שהרי כלל ישראל קבלו את התורה בזכות אברהם אבינו, שמתוך שהתעלה למדריגת 'תמים' כשעמד בעשרה נסיונות שנשלמו במעשה העקידה, נקבע להיות האדם המתקן שבבריאה בבחינת האנושית המעולה, ולכן הוא נבחר שבניו יקבלו את התורה בסיני להגיע לידי שלימות האדם בבריאה ששייך רק ע"י התורה^ה, ולכן ניתנה התורה בהר סיני על חלק שנתלש מהר המוריה, כיון שהוא המקום שעקד אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח, והשלים את עצמו במדריגת 'תמים', דרך בזכות זו זכו ישראל לקבל את התורה, כמבואר בחז"ל הנ"ל שבזכות שהגיע אברהם אבינו למדריגת 'האדם הגדול בענקים' נבחר הוא וזרעו לחלקו של הקב"ה, ובזה זכו בניו לקבל את התורה, וממילא מובן מאד מה שניתנה התורה במקום מעשה העקידה.

ה. עיין תנחומא ר"פ נח וז"ל, יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שבחר בישראל משבעים אומות כמש"כ (דברים לב, ט) "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", ונתן לנו את התורה בכתב ברמז צפונות וסתומות ופרשום בתורה שבע"פ וגלה אותם לישראל, עכ"ל. ומבואר דבחירת ישראל לחלקו של הקב"ה היה היסוד לנתינת התורה לישראל. ועי' בזה להלן (מאמר ה).

התחלת ירידת השכינה לתחתונים בעקידת יצחק וגמר ירידתה במתן תורה

יד] אמנם עדיין צריך ביאור, מדוע ניתנה התורה בדוקא 'במקום' שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו, דלפי הנ"ל לא נתבאר אלא מה שניתנה התורה 'בזכותו' של אברהם, אך עדיין אינו מובן הטעם שניתנה התורה 'במקום' העקידה.

ונראה לבאר יסוד הענין, דהנה מבואר בפסוק שהביא המהרש"א "ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה", דהר המוריה הוא מקום השראת השכינה בתחתונים, דבנין בית ה' הוא בנין מקום דירה להשכינה בתחתונים, כדכתיב (שמות כה, ח) "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". והנה יעויין במזמור לדוד ח"א (מאמר ב) שנתבאר שם סדר השתלשלות ירידת השכינה לתחתונים וסילוקה מן התחתונים. דבבריאת העולם ירדה השכינה לארץ, ומחמת חטאו של אדם הראשון נסתלקה ועלתה השכינה מן התחתונים מרקיע לרקיע, עד שבא אברהם אבינו והתחיל שוב להורידה לתחתונים מרקיע לרקיע.

ונתבאר שם שהזמן שהתחיל אברהם להוריד את השכינה לתחתונים היה במעשה העקידה. דכתיב בסוף מעשה העקידה (כב, יד) "ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה", וכבר הזכרנו לעיל מה שפירש רש"י:

ה' יראה - פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. 'אשר יאמר היום' - שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו.

ובדבריו מבואר שבאותה שעה נבחר הר המוריה להיות מקום השראת השכינה והקרבת הקרבנות ועבודת המקדש לדורות. אמנם הגר"א בפירושו לשיה"ש (ז, א) הוסיף, שבמעמד זה הוריד אברהם את השכינה למקום הר המוריה וז"ל:

'ויקרא אברהם כו' אשר יאמר כו', וביאורו כי אברהם הוריד השכינה לארץ שידעו הכל איך שהוא משגיח בכל ויודע רזי עולם...

אמנם ירידה זו לא היתה אלא התחלה, כי לא ירדה השכינה לתחתונים לגמרי בזמן העקידה, עד שבא משה רבינו ע"ה והורידה לארץ במתן תורה, כמו שהביאו בספר קול אליהו (סו"פ וירא) בשם הגר"א וז"ל:

'ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה', יש לבאר על פי מה שאמרו חז"ל במדרש שנתאווה הקב"ה להיות דירתו בתחתונים, אך כשחטא אדם הראשון נסתלקה השכינה לרקיע ראשון וכו', עד שנסתלקה לרקיע השביעי ובא אברהם

ז. כ"ה בכר"ר (יט, ז) ומדרש תנחומא (פר' נשא אות טז), הובאו במזמור לדוד ח"א (שם). ועי' מה שהבאנו שם בשם הגר"א בפירושו לשיה"ש (א. יב).

¹דוד ויחזקיהו

אבינו ע"ה והורידה משביעי לששי, בא יצחק והורידה לחמישי וכו', עד שבא משה רבינו ע"ה והורידה למטה על הר סיני.

ומעתה י"ל דאברהם אבינו ע"ה שהוא היה המתחיל להוריד השכינה משביעי לששי, התפלל ואמר מי יתן והיה שתבוא השכינה עד אלינו לשכון כבוד בארצנו, וזהו ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה' פי' לעתיד, שיחבב את המקום הזה, אבל משה רבינו ע"ה כשכתב את התורה הוסיף וכתב 'אשר יאמר היום', כלומר בימי משה 'בהר ה' יראה', כי בימי משה כבר היתה השכינה למטה כנוכח לעיל¹.

הרי מבואר דמקום העקידה ומקום מעמד הר סיני קשורים זה בזה, דבשניהם היה ענין ירידת השכינה לתחתונים. דבמעשה העקידה התחיל אברהם אבינו להוריד את השכינה לתחתונים בהר המוריה, ובמעמד הר סיני נשלמה ירידתה ע"י משה רבינו. וממילא מובן דלכן התקיימה השלמת ירידת השכינה לתחתונים במעמד הר סיני בחלק שנתלש מהר המוריה, כיון שמכח מעשה העקידה זכו ישראל להשראת השכינה בתחתונים במעמד הר סיני.

²והיה ה' יראה

ועוד יש להוסיף, שירידת השכינה לתחתונים ומתן תורה לישראל בשורשם ענין אחד הם, כמש"כ הנפש החיים (סוף שער ד) וז"ל:

ובעסק התורה הוא עושה כביכול דירה לו יתברך בתחתונים לשכון כבוד בארץ ית"ש, כמאמרם ז"ל בשמות רבה (לג, ז) עד שלא ניתנה תורה לישראל 'ומשה עלה אל האלהים' (שמות יט, ג), משניתנה תורה אמר הקב"ה 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שם כה, ח).

ועיין גם ברבינו בחיי (בראשית ט, כז) וז"ל:

זהו שאמר (בראשית ט, כז) 'וישכון באהלי שם' לשון שכינה, שאין לך אומה בעולם ששרתה שכינה ביניהם כי אם על ישראל שהם בני שם, ובאמרו 'באהלי שם' רמז לתורה, כענין שכתוב (בראשית כה, כז) 'יושב אהלים', וזהו שאמר 'וישכון באהלי שם', רמז לך שהשכינה נמשכת אחרי התורה.

וזה מתבאר היטב לפי הנ"ל, דנתינת התורה לישראל היתה בזכותו של אברהם אבינו, וכיון שעיקר זכותו של אברהם אבינו היה מעשה העקידה, שבו נשלמו כל

ז. וכ"כ הגר"א בפירושו לשיה"ש (ז, א) בסוף דבריו הנ"ל וז"ל, ומשה הוריד השכינה למשכן ביננו שישיגו הכל אותנו וכו', וזה ביאורו ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה" שהקב"ה רואה בכל, "אשר יאמר היום" בעת שכתב משה את התורה "בהר ה' יראה" כי הוא נראה כו' כמ"ש (שמות כד, יא) "ויחזו את האלהים" וכו', עכ"ל. ומה שכתב שם שהוריד משה את השכינה 'למשכן', היינו להיות במקום 'דירה' בתחתונים, אבל עיקר ירידת השכינה לתחתונים היה בהר סיני במתן תורה כמבואר בקול אליהו הנ"ל.

העשרה נסיונות ונתעלה למדריגת 'האדם הגדול בענקים', ומתוך כך הוריד את השכינה ל'מקום' העקידה שהוא הר המוריה, כמו"כ זכו ישראל בעתיד לקבל את התורה באותה זכות שהשלים אברהם אבינו עצמו בעשרה נסיונות, ואז נשלמה ירידת השכינה לתחתונים לגמרי, באותו מקום שהתחילה לירד שם במעשה העקידה, והוא המקום שנתלש מהר המוריה והובא לסיני.

הערה

ענף ז

'מה אנוש כי תזכרנו'

תשובה לקטרוג המלאכים "מה אנוש כי תזכרנו" - מעשה עקידת יצחק ומתן תורה
 מו] עוד מצאנו בחז"ל ששני ענינים הנ"ל - מעשה העקידה ונתינת התורה לישראל - שייכים זה לזה. דהנה כשברא הקב"ה את העולם היה קטרוג גדול בשמים, שטענו מלאכי השרת "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו" (תהלים ח, ה), הרי אדם אינו אלא בשר ודם, באתה להם התשובה שתראו שאברהם אבינו יעקוד את יצחק בנו ע"ג המזבח, כדאיתא בתנחומא (סו"פ וירא אות יח) וז"ל:

'ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם'... כשבקש הקב"ה יתברך לבראות את העולם אמרו לו מלאכי השרת 'מה אנוש כי תזכרנו' (תהלים ח, ה), אמר להן הקב"ה יתברך אתם אומרים 'מה אנוש כי תזכרנו' מפני אשר ראיתם בדורו של אנוש, אלא הריני מראה לכם כבודו של אברהם 'כי תזכרנו' שנאמר (יט, כט) 'ויזכור אלהים את אברהם', אתם אומרים 'ובן אדם כי תפקדנו' [הריני מראה לכם כבודו של יצחק] שנאמר 'וה' פקד את שרה', אמר להם עתידים אתם לראות את האב ששוחט את הבן והבן נשחט על קדוש שמי.

הרי שטענו מלאכי השרת 'מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו', למה תברא את האדם בשר ודם קרוץ מחומר בגוף גשמי, ועלול לימשך אחר יצרו כדור אנוש. והשיב להם הקב"ה הריני מראה לכם כבודו של אברהם ויצחק במעשה העקידה, שהאב שוחט את הבן והבן נשחט על קדוש שמי, שממנו הורה הקב"ה למלאכי השרת שבכוחו של אדם להתעלות למדריגות גבוהות מאד.

והכי איתא בתוספתא בסוטה (ו, ה) לחד מ"ד, דהתשובה למלאכי השרת היתה 'מעשה העקידה' וז"ל:

באותה השעה הציצו מלאכי השרת שקשרו קטיגור לפני הקב"ה, בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון ואמרו לפניו רבונו של עולם 'מה אנוש'... באותה שעה אמר להם הקב"ה למלאכי השרת בואו וראו שירה שבני אומרים לפני... רבי שמעון בן מנסיא אומר לא נאמרה פרשה זו אלא על יצחק בן אברהם לענין עקידה.

אולם בגמ' סנהדרין (לח, ב) מבואר דהתשובה היתה שבסוף יקבלו ישראל את התורה בהר סיני, דאיתא שם:

ברא כת אחת של מלאכי השרת, אמר להם רצונכם נעשה אדם בצלמנו, אמרו לפניו רבונו של עולם מה מעשיו, אמר להן כך וכך מעשיו, אמרו לפניו רבונו של עולם (תהלים ח, ה) 'מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו', הושיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם, וכן כת שניה כת שלישית, אמרו לפניו רבונו של עולם ראשונים שאמרו לפניך מה הועילנו, כל העולם כולו שלך הוא, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה, כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלן, אמרו לפניו רבונו של עולם לא יפה אמרו ראשונים לפניך, אמר להן (ישעיהו מו, ד) 'ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול' וגו'.

ופירש המהרש"א תשובת הקב"ה 'ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול' וז"ל:

ר"ל [פ"י 'עד זקנה'] עד יום מתן תורה שהיה הקב"ה כזקן מלא רחמים, וכשיבה [פ"י 'עד שיבה'] יושב בישיבה, כמ"ש במדרשות, עד זמן ההוא אסבול תרעומתכם על בריאת האדם, ושם תמצאו תשובה כמ"ש בפרק רבי עקיבא (שבת פח, ב) שהתרעמו מלאכים ג"כ בזה במתן תורה ואמרו 'מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם' וגו'.

הרי מבואר מדברי הגמ' לפי פירושו של המהרש"א, שהשיב הקב"ה למלאכי השרת שברא את העוה"ז בשביל האדם, כי לאחר זמן יקבלו ישראל את התורה בסיני.

נמצא מבואר מב' מאמרי חז"ל אלו, שהתשובה הניצחת של הקב"ה למלאכי השרת על בריאת האדם כללה שני ענינים של שני זמנים נפרדים, מעשה העקידה של אברהם אבינו וקבלת התורה של ישראל בסיני. אמנם לפי האמור לעיל נמצא שאין אלו שני ענינים נפרדים אלא שניהם משלימים זה את זה, דהתחלת תיקון האדם השלם היתה ע"י אברהם במעשה העקידה, ואז התחילה השכינה לחזור ולשכון בתחתונים, וגמר התיקון היה במתן תורה שאז נתקן האדם לגמרי, ועי"ז ירדה השכינה לתחתונים לגמרי, ושניהם היו מכח מעשה העקידה של אברהם אבינו, כי הורה במעשה זה שבכח האדם להתעלות למדריגת תיקון האדם עד כדי מדריגת 'והיה תמים'.

נסיון שיך רק לאדם שנקרא 'הולך' ולא למלאך שנקרא 'עומד'

מזן] ולפי"ז מתבאר דיסוד התשובה לטענת המלאכים 'מה אנוש כי תזכרנו' הוא שבאמת אפשר לאדם להגיע למדריגה עליונה זו של 'והיה תמים' ע"י עשרה נסיונות. ונראה לבאר יסוד הדברים, דהנה ידוע מה שהמלאכים נקראים 'עומדים' ובני אדם נקראים 'הולכים', כדכתיב (זכריה ג, ז) 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה', כמ"ש הרמח"ל בספר דרך עץ חיים וז"ל:

והנה זאת התורה אשר נתאוו בה המלאכים באמרם (תהלים ח, ב) 'תנה הודך על השמים'... ואעפ"כ לא נתן הקב"ה להם אלא לישראל, וכל כך למה רק שיודע הקב"ה שעסק הלימוד זה הוא ראש לכל התיקונים, והתיקון אינו יכול להיות על ידי המלאכים כמו שהארכנו בפרקים הקודמים מחמת שאינם בעלי בחירה רק המה כמוכרחים, אשר בשביל זה כתיב 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה', ונקראים המלאכים 'עומדים' מאחר שהם עומדים תמיד במדריגה אחת, אבל בני האדם המה בעלי בחירה להם ישתנה התיקון על ידי עסק התורה, ולכן ניתנה התורה לישראל דוקא שעל ידה יהיו נתקנים התיקונים האלה.

^{אוצר החכמה}

^{אוצר החכמה}

וא"כ יש לומר דזהו מה שהשיב הקב"ה למלאכי השרת, שאתם אינכם יכולים לילך ולהתעלות, אלא אתם עומדים תמיד במקום אחד, ולא שייך אצלכם כל עיקר ענינה של 'נסיונות' והתרוממות ע"י הוצאת הכוחות מן הכח אל הפועל, שהרי אתם עומדים תמיד במדריגה אחת. ^{אוצר החכמה 1234567} ולכך ניתנה התורה לבני 'אדם' בארץ כי הם הולכים, שהם מתעלים ומתרוממים ע"י הוצאת כוחותיהם מן הכח אל הפועל, כאדמה זו המצמיחה פירותיה ומוציאם מן הכח אל הפועל, ואדרבה הרי מכיון שהוא 'בן אדם' - תפקדנו.

ממילא מובן מאד, שמציאות זו הראה הקב"ה למלאכי השרת באברהם אבינו במעשה העקידה, כלשון חז"ל הנ"ל 'הריני מראה לכם כבודו של אברהם', שמשם מתגלה ביותר מדריגה ומעלה זו של 'האדם' שהוא הולך, ש'האדם הגדול בענקים' הלך ונתרומם כשהוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל, דהוצאת הכוחות מן הכח אל הפועל היא הנקראת הליכה, והיא היתה אצל אברהם אבינו ע"י עמידה בעשרה נסיונות שנשלמו במעשה העקידה, וזה לא שייך אצל מלאכי השרת העומדים האלה.

וכך מדוקדק מאד בלשון הציווי כשאמר הקב"ה לאברהם אבינו - "התהלך לפני והיה תמים", שפירש רש"י שם שיהיה תמים בעשרה נסיונות, דהיינו שאמר לו הקב"ה תהיה 'מהלך' ע"י עלייה והתרוממות מתוך עמידה בכל נסיונותי, ועי"ז 'והיה תמים', שזהו יסוד עבודת העמידה בנסיונות להיות הולך ע"י הוצאת הכוחות מן הכח אל הפועל, ובזה גדול האדם ההולך מן המלאך העומד.

ובזה יש לפרש לשון המדרש תנחומא (פר' לך לך אות ג) וז"ל:

ורבי לוי אומר נסיון הראשון כנסיון האחרון, נסיון הראשון ב'לך לך מארצך' (יב, א), נסיון האחרון ב'לך לך אל ארץ המוריה' (כב, ב).

ויש לבאר שמרומז כאן דהנסיונות הללו היו בבחינת הליכה - 'לך לך', כי האדם הוא מהלך, וההליכה היא העלייה שעולה למעלה מדרגה לדרגה, וזה הרי לא שייך אלא מתוך נסיון שבזה מוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל, וכלל הקב"ה את כולם בציווי של 'התהלך לפני והיה תמים'.

יסוד הדברים מבואר ומפורש בלשון הספורנו במעשה העקידה וז"ל:

'עתה ידעתי' - ידעתי אני המלאך שבדין יגדילך האל על מלאכיו, כאמרם ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת (סנהדרין צג, א). '[ולא חשכת את בנך את יחידך] ממני' - שאתה ירא אלהים יותר ממני, שאני מלאך וראוי למעלה יותר ממני, כאמרם ז"ל גדולים צדיקים וכו', שאתה בפועל ירא אלהים, כמו שהיה האל יודע קודם לכן שהיית ירא אלהים בכה, ותפול ידיעתו הפועלת על הנמצא בפועל.

הרי מבואר דבמעשה העקידה נתגלה להמלאך שמדריגתו של אברהם אבינו עומדת למעלה מהמלאכים, והיינו כנ"ל, דמתוך מעשה זה ראה המלאך ש'האדם' גדול ממלאך, כי ראה איך שהוציא אברהם אבינו כוחותיו מן הכח אל הפועל במעשה העקידה, שבו השלים את כל העשרה נסיונות ונהיה 'תמים', ואז אמר לו 'עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וגו' ממני' - פי' יותר ממני המלאך, כי אתה הראית לדעת שהצדיק גדול ממלאך, כי הצדיק מוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל, וזה לא שייך אצלי שאני מלאך, ובזה אתה גדול 'ממני', והדברים נפלאים.

וזו היתה התשובה שהשיב הקב"ה למלאכי השרת על טענת 'מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו', שלבסוף תראו שיבוא 'אדם גדול' שהוא אברהם אבינו, שיוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל ע"י עשרה נסיונות שישתלמו במעשה העקידה, ועי"ז יגיע למדריגת 'האדם הגדול בענקים', ואז תראו שהוא גדול מכם, כמו שראה המלאך לבסוף והודה שאברהם הוא גדול 'ממני'. והיינו משום שאתם אינכם שייכים לכל עיקר ענינה של נסיונות, ולכן לא ניתנה לכם התורה אלא בא משה רבינו ע"ה 'לקחת מתנות באדם', בשביל ה'אדם' שהוא מלשון אדמה שמוציאה פירותיה מן הכח אל הפועל, ונשלמה באברהם אבינו - 'האדם הגדול בענקים', כי רק האדם מוכשר לשלימות מדריגה זו של ההולך ולא המלאך העומד במדריגה אחת תמיד.

ענף ח

אברהם 'אבינו' - ראש האומה הישראלית

אברהם זכה לתואר 'אבינו' ע"י העשרה נסיונות

יז] עפ"י כל האמור יש לחזור ולבאר הענין שפתחנו בו בראשית דברינו, דרך ע"י העמידה בעשרה נסיונות נבחר אברהם אבינו להיות 'אבינו', ומה שאברהם אבינו היה המיוחד מכל האבות בעבודה זו של עמידה בנסיונות.

דהנה כבר הזכרנו לשון הרמח"ל בדרך ה' שלאחר שהושפלה מדריגת המין האנושי מחמת חטאו של אדה"ר, לא הגיע אדם לתיקון מדריגת האדם עד שבא אברהם והגיע

למדריגה זו, ונבחר במעשיו להיות האילן של האומה שבמדריגת האנושיות בעילוויו, כמדריגת אדה"ר קודם החטא. והרי נתבאר דעיקר תיקון מדריגה שפילה זו של חטא אדה"ר שלא עמד בנסיון, היה ע"י שבא אברהם אבינו ועמד בעשרה נסיונות, שבה תיקן עיקר מדריגת ה'אדם' שיסודה להוציא כוחותיו מן הכח אל הפועל ע"י עמידה בנסיונות, עד שזכה לתואר 'האדם הגדול בענקים'. ממילא מתבאר כמין חומר שרק מתוך מדריגה זו של אברהם שעמד בעשרה נסיונות זכה לתואר 'אבינו', כי מתוך מדריגה זו נבחר להיות האילן של האומה הישראלית, שהם האומה שבמדריגה האנושיות בעילוויו של קודם חטא אדה"ר.

ולכך נתייחד אברהם אבינו בעבודה זו של עשרה נסיונות מכל האבות, כי אברהם היה הראש והאב לכל האבות ולאומה הישראלית, כמש"כ המהר"ל בספר גבורות ה' (פרק א) וז"ל:

ואף על גב שהיו האבות ג', עיקר הכל הוא אברהם שממנו יצא הכל והוא הראשון, והוא שאמרו חז"ל (פסחים ק"ז, ב) 'ואעשך לגוי גדול' (בראשית יב, ב) שאומרים אלהי אברהם וגו', יכול חותמים בכולן ת"ל 'והיה ברכה' בך חותמין ואין חותמין בכולם, פי' אע"ג שהיו האבות ג', עיקר הכל וחותם הכל הוא אברהם שהוא ראש הכל, לכך חותמין בו בלבד.

וכן כתב בחידושי אגדות (יבמות סד, א) וז"ל:

ולפיכך חותמים באברהם דווקא שהוא התחלה גם אל שאר אבות.

ולכן כדי לייסד התחלת הבנין של אומה זו הוכרח אברהם אבינו לעמוד בעשרה נסיונות, ורק לאחר שעמד בכולם והגיע למדריגת 'והיה תמים', הכין את הדרך לשאר האבות הקדושים והשבטים להעמיד תולדותיהם ולהשלים יצירת אומה זו.

מועשה העקידה יסוד ושורש להשראת השכינה בתחתונים

יח] ועפ"י המבואר נחזור ליישב גם מה שהבאנו בתחילת דברינו שנסיון העקידה היה היסוד והשורש להשראת השכינה בתחתונים, דהנה הבאנו במזמור לדוד ח"א (מאמר י) לשון המדרש רבה בפר' נשא (יב, ו) וז"ל:

שכן אתה מוצא מתחלת ברייתו של עולם שרתה השכינה בתחתונים, כמ"ש (בראשית ג, ח) 'וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן' וגו', וכיון שנסתלקה השכינה בעת שחטא אדם שוב לא ירדה עד שהוקם המשכן.

ומבואר דבבריאתו של עולם היתה השכינה בתחתונים, שזה היה תכלית הבריאה כמו שנתבאר שם, וע"י חטא אדה"ר נסתלקה השכינה מהתחתונים, כמו שנזכר לעיל. ולפי"ז מבואר היטב מה שאמר אברהם אבינו לאחר העקידה "ה' יראה" - 'ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו', כיון ששורש הענין שנסתלקה השכינה